

ΟΜΙΛΙΑ 28^{ης} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

«Η οικονομική διάσταση του έπους του 1940»

από τον Επίκουρο Καθηγητή Παναγιώτη Κωνσταντίνου

Αθήνα, 27-10-2017

Η σημερινή εορτή είναι μια ευκαιρία για να βγάλουμε τα απαραίτητα ιστορικά συμπεράσματα και διδάγματα που θα μας καθοδηγήσουν στα μονοπάτια του μέλλοντος. Συνήθως, κάθε χρόνο αυτή τη μέρα προσπαθούμε, με χιλιοειπωμένα λόγια να μιλήσουμε για τη σημασία της σημαντικότερης μέρας της νεότερης ιστορίας μας. Να παραθέσουμε ονόματα και χρονολογίες, να αναφέρουμε βουνά και πολιτείες ή να ζητήσουμε τη βοήθεια των αριθμών. **Τόσοι** εμείς, τόσοι οι εχθροί, τόσα τα δικά μας τουφέκια, τόσα τα δικά τους, τα κανόνια, τα πλοία. Είναι αλήθεια ότι το 1940 δεν είναι μονάχα αριθμοί: σε απόλυτα μεγέθη η Ελλάδα υστερούσε σημαντικά. Η επίκληση στην «Ελληνική Ψυχή» επίσης δεν αρκεί: χωρίς την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή, αυτό που σήμερα βαφτίζουμε έπος του 1940, ενδεχομένως να μη είχε υπάρξει. Επομένως ας προσπαθήσουμε να κοιτάξουμε τα «νούμερα» από μια άλλη σκοπιά, κοιτώντας ορισμένα σημαντικά οικονομικά μεγέθη και πως αυτά μεταφράζονται σε «απαραίτητες» προετοιμασίες για την 28^η Οκτωβρίου 1940.

Ξεκινώντας, για να θέσουμε το πλαίσιο του σημείου εκκίνησης, είναι χρήσιμο να αναφέρουμε ότι ήδη από το 1932 εισάγονται στην Ελλάδα πολιτικές αυτάρκειας και αυξάνεται ο *οικονομικός εθνικισμός* (δασμοί, ποσοστώσεις στις εισαγωγές, συμφωνίες clearing (συμψηφισμού) κλπ.) λόγω των επιπτώσεων της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Την ίδια περίοδο είναι γνωστή η ανάγκη εκσυγχρονισμού του εξοπλισμού των Ε.Δ.

Σύμφωνα με το υπ' αριθμ. **122/14-12-32** Πρακτικό του Ανωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου: «Η κατάσταση αμύνης της Χώρας είναι αυτόχρονα τραγική» και «απαιτείται η από τούδε μεθοδική συμπλήρωση των ελλείψεων προς εξασφάλιση μιας στοιχειώδους αμύνης, άνευ της οποίας κινδυνεύει η υπόστασις ημών ως Κράτος». Σε αυτό το πλαίσιο η δικτατορία Μεταξά κάνει δύο αλληλένδετες στρατηγικές επιλογές: (1) **αύξηση των δαπανών για εξοπλισμό**, και (2) **αύξηση των εμπορικών σχέσεων (περιλαμβανομένου και του εμπορίου όπλων) με την Γερμανία** – αντικατοπτρίζοντας ενδεχομένως και μια στρατηγική επιλογή από μεριά της Γερμανίας.

Αύξηση Εξοπλιστικών Προγραμμάτων

Η αύξηση των ελληνικών δαπανών για εξοπλισμούς υπαγορευόταν αφενός από την αύξηση των εξοπλισμών στη Βουλγαρία, αλλά και από το ευρύτερο ρεύμα του εξοπλισμών στην Ευρώπη. Η δικτατορία Μεταξά ξεκίνησε ένα φιλόδοξο εξοπλιστικό πρόγραμμα, το οποίο θα καθιστούσε την Ελλάδα αυτάρκη σε πολεμικό υλικό και ικανή, στο μέτρο των αντικειμενικών δυνατοτήτων της, να αντιμετωπίσει έναν νέο ευρωπαϊκό πόλεμο.

Μέχρι και την συμφωνία του Μονάχου (Σεπτέμβριος 1938), κύρια ανησυχία της Ελληνικής κυβέρνησης δεν ήταν ο ιταλικός αλλά ο βουλγαρικός κίνδυνος. Σταδιακά αρχίζει η οχύρωση των ελληνικών συνόρων, που περιλάμβανε την κατασκευή 21 μεγάλων οχυρών στην Ελληνο-Βουλγαρική μεθόριο, η οποία ξεκίνησε το 1936 και υλοποιείται εντονότερα κατά τη διάρκεια της 2ετίας 1938-39, στοίχισε συνολικά περίπου 1.5 δις δραχμές.

Η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών είναι προφανής εάν κοιτάξει κανείς τα σχετικά νούμερα: την περίοδο 1937-39 οι μέσες ετήσιες στρατιωτικές δαπάνες ανήλθαν σε περίπου 4 δις δραχμές και ήταν υπερδιπλάσιες σε σχέση με τις μέσες ετήσιες δαπάνες την περίοδο 1930-36 (1.75 δις δρχ.). Διαφορετικά, η στρατιωτική δαπάνη ως μέσο ποσοστό του Καθαρού Εθνικού Προϊόντος ήταν (περίπου) 4% την περίοδο 1930-36 αλλά ανήλθε σε (περίπου) 6% την περίοδο 1937-1939. Για να μπορέσει κανείς να αντιληφθεί καλύτερα τα παραπάνω μεγέθη αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι η δημόσια δαπάνη ως μέσο ποσοστό του Καθαρού Εθνικού Προϊόντος ήταν περίπου 14% την περίοδο 1930-36 και περίπου 17% την περίοδο 1937-1939. Τη «μερίδα του λέοντος» απορρόφησε το πυροβολικό (2,6 δις δραχμές) και η αεροπορία (1,25 δις δραχμές).

Το σπουδαιότερο ίσως απόκτημα ήταν τα **36** αναχαιτιστικά αεροσκάφη **PZL** από την **Πολωνία** και τα 24 βομβαρδιστικά **Potez** από τη **Γαλλία**. Το μεγαλόπνοο εξοπλιστικό πρόγραμμα της δικτατορίας Μεταξά δεν ολοκληρώθηκε βέβαια, καθώς μετά το ξέσπασα του πολέμου (1939) οι ευρωπαϊκές δυνάμεις σταμάτησαν την εξαγωγή εξοπλισμού.

Ωστόσο, το πλέον φιλόδοξο εγχείρημα ήταν η ανάπτυξη μιας εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας η οποία θα ήταν σε θέση να καλύπτει τις ανάγκες των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων σε εφόδια, πυρομαχικά και οπλισμό και θα καθιστούσε τη χώρα στρατιωτικά αυτόνομη. Για παράδειγμα, το **1938** αυξήθηκε η κρατική συμμετοχή στη διοίκηση του **Εργοστασίου Αεροπλάνων** (μετέπειτα Κρατικό Εργοστάσιο Αεροσκαφών). Το ΚΕΑ προετοιμαζόταν το 1940 για την παραγωγή του PZL P.24, του κύριου μαχητικού της Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας την περίοδο εκείνη, καθώς και του ελαφρού βομβαρδιστικού Henschel Hs 126K-6, για το οποίο είχε γίνει μία παραγγελία 90 αεροσκαφών, αλλά οι παραγγελίες δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ λόγω της έναρξης του Ελληνοϊταλικού πολέμου τον Οκτώβριο του 1940. *Επίσης*, το 1940 η **Εταιρία Ελληνικού Πυριτιδοποιείου και Καλυκοποιείου (ΕΕΠΚ)** του **Μποδοσάκη** απασχολούσε περίπου 12.000 εργαζομένους (σε μονάδες στον Υμηττό, στην Αθήνα, στο Δαφνί και αλλού) και ήταν το μεγαλύτερο εργοστάσιο στην Εγγύς Ανατολή· στον όμιλο Μποδοσάκη ανήκε και η **Ανώνυμος Ελληνική Εταιρεία Κατασκευής Αντιασφυξιογόνων Προσωπιδίων**, ενώ πυρίτιδα και εκρηκτικά (όπως νιτρικό οξύ) παρήγαγε και η **Ανώνυμη Ελληνική Εταιρεία Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων (ΑΕΕΧΠΛ)** του Ν. Κανελλόπουλου.

Διεθνές Εμπόριο: Η Γερμανία ως Βασικός Εταίρος

Η περίοδος 1936-1940 χαρακτηρίστηκε επίσης από θεαματική αύξηση της γενικής αξίας του εμπορίου με την Γερμανία. Για παράδειγμα, την περίοδο 1930-1935 το 16% των διεθνών εμπορικών συναλλαγών της Ελλάδας ήταν με την Γερμανία ενώ το 32% ήταν με την Αγγλία, την Γαλλία και τις

ΗΠΑ. Την περίοδο 1936-39 το 30% των διεθνών εμπορικών συναλλαγών της Ελλάδας είναι με τη Γερμανία, ενώ μόνο 24% των συναλλαγών είναι με την Αγγλία, την Γαλλία και τις ΗΠΑ.

Η μέση ετήσια αξία των ελληνικών εισαγωγών από την Γερμανία (μηχανολογικός εξοπλισμός, γαιάνθρακες και όπλα) υπερ-τριπλασιάστηκε την περίοδο 1936-1938 σε σχέση με την περίοδο 1930-35, ενώ η μέση ετήσια αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Γερμανία (κυρίως καπνού και σταφίδας) υπερδιπλασιάστηκε κατά την δεύτερη περίοδο σε σχέση με την πρώτη. Τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι η Γερμανία είχε κυρίως οικονομικά συμφέροντα στην Ελλάδα – σε ορισμένες πηγές δε, αναφέρεται ότι ήταν στρατηγική επιλογή της Γερμανίας οι έντονες εμπορικές σχέσεις με την Ελλάδα, προκειμένου να «εξασφαλισθεί» η ουδετερότητα της Ελλάδας σε περίπτωση πολέμου. Για παράδειγμα, το **1938** η Γερμανία είχε φθάσει να απορροφά συνολικά το 38% των ελληνικών εξαγωγών και να προμηθεύει το 29% των ελληνικών εισαγωγών.

Ελληνογερμανικό εμπόριο όπλων

Η δημιουργία μιας εγχώριας παραγωγικής βάσης στον στρατιωτικό τομέα, παρά τα ουσιαστικά βήματα που είχε πραγματοποιήσει, παρέμεινε τεχνολογικά εξαρτημένη από το εξωτερικό. Ο μηχανολογικός εξοπλισμός και η τεχνογνωσία τόσο του Εργοστασίου Αεροπλάνων (του οποίου η διεύθυνση και το τεχνικό προσωπικό ήταν βρετανικά, της εταιρείας **Blackburn**) όσο και της **Εταιρία Ελληνικού Πυριτιδοποιείου και Καλυκοποιείου (ΕΕΠΚ)** ήταν γερμανικά.

Το εργοστάσιο του Φαλήρου συναρμολογούσε και συμπαρήγαγε αεροσκάφη της Henschel, ενώ η **Εταιρία Ελληνικού Πυριτιδοποιείου και Καλυκοποιείου** χρησιμοποιούσε συμβεβλημένα την τεχνολογία της **Rheinmetall-Borsig**. Το γεγονός αυτό είχε να κάνει με το ελληνογερμανικό clearing. Το **πλεόνασμα** του ελληνογερμανικού clearing (συμψηφιστικού λογαριασμού σε είδος), το οποίο είχε εγκαινιαστεί το 1932, καλυπτόταν από **ελληνικές εισαγωγές γερμανικών όπλων**. Η συνολική αξία των εισαχθέντος γερμανικού οπλισμού την περίοδο **1936-40** ανήλθε σε **58,6 εκατ. μάρκα** και αντιστοιχούσε στο **85% των συνολικών εισαγωγών οπλισμού της Ελλάδας**. Αυτά τα δεδομένα δείχνουν ότι σε μεγάλο βαθμό ότι ο εξοπλισμός των ελληνικών στρατευμάτων μέχρι και το ξέσπασμα του πολέμου, κάθε άλλο παρά τυχαίος ήταν.

Ωστόσο, ένα σημαντικό μέρος αυτού του οπλισμού κατέληγε στην Ισπανία με αντάλλαγμα «σκληρό» συνάλλαγμα ή χρυσό. Οι παραγγελίες κατατίθεντο στη Γερμανία (**Rheinmetall-Borsig**) εξ ονόματος του ελληνικού κράτους και κατέληγαν (εν αγνοία ή και εν γνώση της γερμανικής κυβέρνησης) μέσω ελληνικών πλοίων στις ακτές της εμπόλεμης Ισπανίας. Στο λαθρεμπόριο αυτό – που αντέβαινε διάταγμα του Γεωργίου Β΄ το οποίο απαγόρευε την «εκ του ελληνικού εδάφους άμεσον ή έμμεσον εξαγωγήν, επανεξαγωγήν και διαμετακόμισιν» όπλων, πολεμοφοδίων και παντοειδούς πολεμικού υλικού στην Ισπανία και στις ισπανικές κτήσεις – είχε άμεση ανάδειξη, από την απαρχή του Ισπανικού Εμφυλίου (Ιούλιος 1936), ο Μποδοσάκης και η **Εταιρία Ελληνικού Πυριτιδοποιείου και Καλυκοποιείου**. Σφαίρες, πυρίτιδα, χειροβομβίδες,

νάρκες αλλά και γερμανικά αεροσκάφη συναρμολογημένα στο Φάληρο μεταφέρονταν προς «άγνωστη κατεύθυνση» ή είχαν ονομαστικό προορισμό το Μεξικό.

Για παράδειγμα, το 1937 οι ελληνικές εξαγωγές όπλων (ο δεύτερος επικερδέστερος τομέας των ελληνικών εξαγωγών μετά τα καπνά) προς τη (δημοκρατική) κυβέρνηση της Ισπανίας εκτιμώνται σε 2,1 εκατομμύρια λίρες στερλίνες (1,2 δις δρχ. ή 12% της συνολικής αξίας εξαγωγών).

Συμπερασματικά

Το πρώτο πολεμικό ανακοινωθέν της ελληνικής ραδιοφωνίας το πρωινό της 28ης Οκτωβρίου 1940 ήταν:

«Αι ιταλικά στρατιωτικά δυνάμεις προσβάλλουσιν από τις 5:30 της σήμερα, τα ημέτερα τμήματα της ελληνικής μεθορίου. Αι ημέτεροι δυνάμεις, αμύνονται του πατρίου εδάφους».

Και συνήθως η ιστορία πηγαίνει: ... «Οι ελάχιστοι Έλληνες, με το φτωχό εξοπλισμό, κερδίζουν μάχες...»

Τα περισσότερα από αυτά ισχύουν. Τα στοιχεία όμως που σας ανέφερα παραπάνω δείχνουν ότι ο εξοπλισμός ίσως να μην ήταν και τόσο φτωχός: ήταν μικρός σε απόλυτα νούμερα, αλλά μάλλον επαρκής για να εξοπλίσει το ολιγάριθμο Ελληνικό στράτευμα. Επιπλέον φαίνεται ότι μεγάλο μέρος του Ελληνικού εξοπλισμού «χρηματοδοτήθηκε» από εξαγωγές προϊόντων

προς την Γερμανία. Η αύξηση δε του εξοπλισμού ήταν αποτέλεσμα επιλογής... όχι τυχαίο γεγονός ή θεία τύχη.

Εάν θέλουμε να θεωρούμε τους εαυτούς μας συνεχιστές της πορείας των προγόνων μας, έχουμε μπροστά μας ένα ξεκάθαρο δρόμο ως χώρα: στρατηγικές επιλογές (όραμα), **προετοιμασία για οτιδήποτε έπεται** και εκμετάλλευση των ευκαιριών που εμφανίζονται (κρυμμένες).

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας